

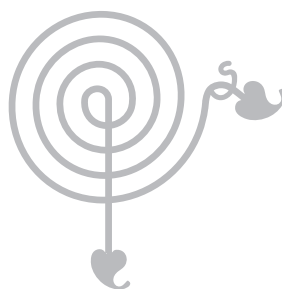
Armastatud
elulood

E I O T U G L A S

Tartu päevik

1928–1941

 TÄNAPÄEV

Esmatrükk: Tallinn, 1996

Toimetanud ja pildiallkirjad kirjutanud Mall Jõgi

Korrektor Sirje Roosalu

Kujundanud Andres Tali

Fotod:

Eesti Kirjandusmuuseum (lk 9, 13, 21, 27, 33, 35, 43, 53, 57, 59, 69, 81, 85, 87, 91, 101, 106, 114, 119, 123, 129, 133, 147, 179, 183, 191, 194, 223, 253, 263, 271, 279, 284, 291, 296, 299, 304, 377, 384, 385, 388, 440, 463, 470)

ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus (lk 7, 73, 77, 116, 141, 157, 162, 177, 187, 199, 235, 251, 292, 311, 323, 329, 332, 343, 354, 357, 396–397, 403, 413, 445, 446, 453)

Tartu Linnamuuseum (lk 97)

Aivo Aia (lk 359, 473)

Mirjam Peil (lk 228, 427)

Esmatrükk 2008, uus trükk 2017

© ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

© Tänapäev, 2008 ja 2017

ISBN 978-9985-62-662-7

Trükitud AS Printon trükikojas

1 9 2 8

Pariis, 23. nov. Siin üks alaline ringijooksmine, nagu oleks tulika-hi kannul. Nii käisime muu seas ka “Moulin Rouge’is”. Ja võib ju sedagi vaadata, kuid mitte kunagi teist korda. Ilusad naised näita-vad võimalikult kõike, mis neil ilusat on, ja kõike seda nii palju, kui vähegi võimalik. Tantsuks vaid reite pildumise akrobaatika. Vahel kõik üllatuslikult efektne: elektrit, värve, lillesid ülikülluses. Kuid kui lahkud sellest kolm ja pool tundi kestnud paljaste säärite ja kireva-te värvide möllust, siis ei viitsi kõige selle kohta isegi oma arvamist avaldada. Tühi sodi normaalsele inimesele. Peab vist olema küll juba 60–70-aastane, et sellest mingit elamust saada. Nii ei olene ka Georgiine Luiga ülistused mitte revüü väärtusest, vaid ainult ta enese “kolmandast noorusest”.

Käisime eile rahvusvahelisel gravüüride näitusel. Prantslased ise väga huvitavad, osalt ka venelased. Lätlased hästi esitatud, meie aga ainult Viiralti kolme keskpärase teosega. Ja ma mõtlen, et selles on süüdi ka meie auväärt saatkond. Poleks Viiralt ise siin, ei oleks meilt vahest üldse midagi olnud. Pariisi saatkond ei liiguta meie kultuuri propageerimiseks sõrmegi. Kunstirahvas ärgu mingu talle ligigi – tema juba nii madalale ei lasku! Ma pole kogu Pariisi

eesti koloonias kuulnud öeldavat ühtki head sõna selle saatkonna kohta. Dr. Kallas näib Londonis siiski hoopis teisiti suhtuvat meie teadlastesse ja kunstnikesse. Ka gravüüride näitusel oleksime võinud esineda niisama nagu lätlased ja teised väikerahvad. Ainult pisut tähelepanu saatkonna poolt, mõni kiri kodumaale – ja asi oleks korras olnud. Nüüd näib, nagu arvatakse sellest küllalt olevat, kui ainult Jaan Jaagod meid “oma rusika peal” esindavad.

Olime siin ka Eesti Seltsi kõneõhtul. Sai näha suuremal arvul meie siinseid inimesi. Rääkis Pullerits teemal “Mis Eestis mõeldakse”. Kõne kui kõne, aga läbirääkimised selle järel veelgi huvitavamad. Seejuures imelik tähelepanek lihtinimese sõnavõtu puhul. Ta algab tihtipeale üsna kenasti, avastab koguni huvitavaid üksikasju, kuid takerdub siis oma loogikaga mõnesse pisiseika ega pääse sellest enam üle ega ümber. Nii näis siin ühte tiserit väga vaevalt mõte, et naised käivad ülikoolis. Ükskõik, millest ta rääkis, selle juurde tuli ta ikka tagasi. Eestis jäävad ärimehed pankrotti – aga naised käivad ülikoolis! Eestis pankrotti jäänud ärimehed pesevad Pariisi restoranides taldrikuid – naised aga käivad ülikoolis! Ja nii ei saa mitte kuidagi selgeks teha, et selle naiste “üleliigse ülikoolis käimisega” ometi kogu meie elu kriiside kompleksi seletada ei saa!

Lugesin ka seltsi varasemate kõnekoosolekute ja läbirääkimiste protokolle. Keegi välisministeeriumi mees Zirkel on nii veidrat juttu ajanud, et seda kuidagi haritud inimese omaks pidada ei tahaks. Ma ei tunne isiklikult seda härrat, aga tean, et ta oma Pariisis veedetud ajal ainult “Moulin Rouge’is” “end täiendamas” käis. Ja seesugustest peavad meie tuleviku diplomaadid saama!

Meile teeb siin palju lõbu papa Hubel oma hajameelsusega. Oleme iga päev koos ja ta ise jutustab mõnuledes oma siinseist seiklusist. Nii läheb ta näiteks ühte kirikut vaatama ja näeb, et selle eeskojas teised kirikulised käe mingisse astjasse pistavad. Hubel peab seda korjandusnõuks, otsib raha ja pistab astjasse. Imestab ainult, et käsi märjaks saab, aga tegemist ongi ju püha-vee nõuga!

Pariisi vaade 1920.–1930. aastatest. Bukinist Seine'i ääres. Postkaart F. Tuglase arhiivist.

Olime – mina Tuklaga ja prl. Karin Luts – hiljuti Hubeli pool ja pidasime tema sünnipäeva. Oli väga lõbus. Sobival hetkel pilgutasin prl. Lutsule silma, ja me naised kahekesi haarasime tooli koos Hubeliga ning tõstsime ta üles. Ta kartis nii väga kukkumist, et kramplikult mu kaelast kinni hoidis. Kuid ta on otse imekerge!

Me imestame ikka, kui ta kuhugi õigeks ajaks kohale jõuab, sest ta ajab kõik maapealsed ja maa-alused sõidud segamini ning Pariisi maailmakaared on talle hoopis teised kui kodumaised. Iga-õhtune kohvikust või teatrist kojumine on talle suur vägitegu.

Teda lohutab ainult teadmine, et vana Jürgenstein Pariisis veelgi hajameelsemana esinenud kui tema.

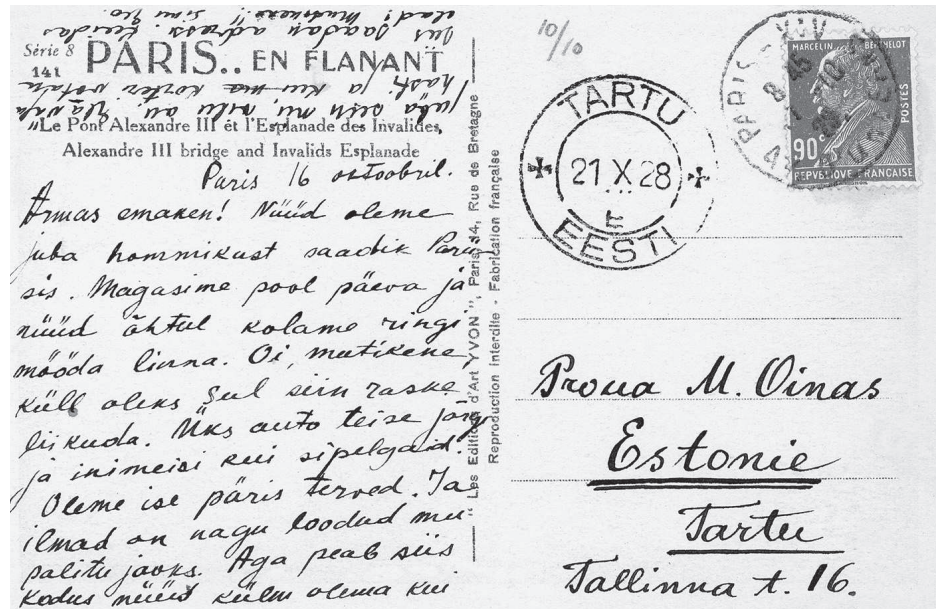
1 9 2 9

Tartu, 2. jaan. Postkaart Pariisi tuttavailt: on istunud koos "Ronde'is", meenutanud meid ja tervitavad ühiselt. Nemad on siis ikka veel seal!

Ikka ruttab Karl Reitav ühelt kontserdilt, balletiõhtult, kunstinäituselt teisele. Ei tea küll, mis seal just praegu päevakorral. Kuid kujutlen kontserte Champs-Élysées' teatris, Falla festivali Pleyeli saalis, Vicente Escudero õhtuil, seal käisime koos. Ikka on ta informeeritud kõigest, mis toimub ses kunstide metropolis. Ikka kantud kauneist püüdlusist, – kuni libastub jälle ja kukub kuhugi tühjusse. Võib siis magada kohviku laua taga, raske pea hispaaniakeelsel luuletuskogul, põlevad küünlad kahel pool kõrval...

Ikka eksleb Hubel suurlinna tänavasaginas ja igal hilisõhtul sama häda: ei tea, kus kandis on ta kodu! Küllap on ta vaimsele tervisele kasulik see eemalolek kodumaisest õhkkonnast. Oleks nagu päriselt unustanud oma praktilised kriukad ja ta hajameelsus tundub ehtsana. Lahti kõigest ja aega on küllalt! Oleks vahest liiga öeldud, et see mees on mulle probleemiks. Kuid mul on raske samastada seda igavest anekdoodiveskit Hubelit Metsanurga moraalitseva ja igal juhul jõulise kirjanikukujuga...

Elo Tuglase postkaart emale Pariisist.

Ikka toetub Viiralt vastu Dôme'i baariletti, ükskõik mis kellaajal sinna sisse astuda. Ei lausu sõnagi, vaikib, muheleb. Ei tea, millal ja kus peaks küll tekkima tema üha paisuv, nii palju kannatlikkust nõudev toodang. Peaaegu juba rahvusvaheline kuulsus, aga ikka endine boheemlik kehvus. Paistab, nagu ei märkakski ta palju oma ümbrusest, aga ometi märkab kõike. Ja oskas nõnda just oma suurimas hädas leida maast vähemalt seks hetkeks piisava rahasumma. Suur kunstnik, kellest kirjutatakse nüüd ja tulevikus monograafiaid. Kuid kes taipaks ja oskaks tasandada ta argiteed?...

Ja ikka vaatleb Karin Luts oma linnupilguga ta ümber kiha-
vat elu. Midagi hoopis muud kui need mehed oma naiivselt raske
hoiakuga. Midagi hoopis kergemat, ülelibisevamat, naiselikult elu-
targemat. Ma ise pole vahest küll just temataoline, kuid ta on mulle
mõistetavam. Impressionistlik ellusuhtumine. Kunst – jah, muidugi,
kuid selle kõrval nii palju muudki. Kõik see elu nipet-näpet, mis
meid just praegu ümbritseb...

Jah, nad kõik on veel seal, nagu teisedki sealsed tuttavad. Just samuti kui veerevad bussid Luxembourg'i aia kõrval meie korterist mööda, sädistavad linnud aias lühtritaolistel pirnipuudel ja näeratab George Sand oma lilleklumbi keskel...

8. jaan. Meie eneste seekordne Pariisis olek katkes küll juba täpselt kuu aja eest. Pidime heitma kõik oma Prantsusmaal ringirändamise, Londoni-sõidu ja muud kaugemad reisiplaanid ning ruttama ülepeakaela koju.

Mu ema oli raskesti haigestunud!

Sõitsime peatumatult, tukkusime öösiti kolmanda klassi vaguni nurgas ja päeval oleksin tahtnud isegi piki rongi ettepoole joosta, et aga kiiremini koju jõuda. Kogu teekonnal täitis südant ainult mure ema pärast. Ei me peatunud kuski ega mäleta ma ka ühtki reisikaaslast ega mingit erilist juhtumit teel. Nii jõudsime puruväsinuina Tartu.

Siin leidsin ema kõrge vererõhu tõttu raskelt haigena. Ta oli meele- märkuseti maha kukkunud ja juba nädalapäevad voodis lamanud.

Muidugi rõõmustas ta mu kojutuleku puhul, kuid arvas ka, et me poleks pidanud tema pärast oma reisi katkestama. Kuidas oleksin mina suutnud temast siis eemal olla, kui ta mu abi vajab!

Nii siis algas kuu aega kestnud ravikuur. Ma tegin kõik, mis ma suutsin, ja elasin alul ainult emale. Ning nüüd ongi ta juba jalul.

Kuid sedamööda kuidas ema paranes, hakkasin jälle ka ümbritsevat elu nägema. Päev-päevalt tungis see mulle ikka lähemale. Ja nüüd ähvardab ta mind oma vahelduvate küsimuste, inimeste ning sündmustega jälle täitsa enese keeristesse matta. Ma halvustan teda, kuid ta huvitab mind ka.

Ses vastuolulises meeleolus teengi jälle katset päevikut pidada. Olen seda küll mitu korda elus alustanud, siis pooleli jätnud ja jälle uuesti alustanud. Ning kes teab, kui kaugele ma seegi kord jõuan!

17. veebr. See oli paari nädala eest, kui Ellen äkki minu poole ilmus ja ütles: "Vaata, kas ma olen hull? Vaata, palun, kas ma olen hull?" Ma ei saanud esiti midagi aru. Panin ta istuma, rahustasin teda ja siis ta seletas:

"Kuula nüüd ja ütle siis, kas ma olen hull. – Eile õhtul käisin Kapi pool, sest kuulsin – ta olevat haige. Ta oli voodis, ja me kõnelesime väga ilusti. Ta rääkis, mida kavatseb, ja laskis igapidi paistata, et kas ma olen nõus temaga nii raskete majanduslike eeldustega abielu algama. Põhjalik varandusliku olukorra ülevaade. Siis leidis ta, et minu naiivsus ja optimism äärmiselt hästi sobivat tema pessimistliku ellusuhtumisega. Kõik oli ilus... Siis tuli hr. E., ja aeti veel hulk aega juttu. Hr. E. saatis mu koju ja oli väga nett. – Täna olin "Verneris" ja hr. E. tuli mu lauda. Ajasime jälle juttu ja ma küsisin, kuidas on Kapi tervis? Ta ütles, et on vist haige. Ma võtsin ja läksin teda vaatama. Jooksin trepist üles ja koputan, kuid astun ühes koputamisega ka sisse. Mu ees on järgmine pilt: prl. S. lamab diivanil, vaip peal, kingad diivani serva all. Ja Kap istub toolil – nii segane, et ei saa sõnagi suust. Kõnelesin ja tulin tulema ning siin ma nüüd olen."

Mõni päev hiljem ilmus Ellen uuesti – nüüd juba palju rahulikumana. "Tead, me kohtusime teel. Ta kutsus mind enda juurde – läksin. Ta ei mõistnud juttu alustada ja palus, et mina seda teeksin. Ma siis küsisin: "Kas te salgate, et teil prl. S-iga vahekord on?" – Ta vastas: "Ei salga! Kuid mis teate teie vahekorrist ja elukünismist?"

"Ja kujuta ette, Elo, ma ei tea isegi, kuidas ma nii rahulik olin. Ta palus minult andeks ja endist vahekorda tagasi. Suudles kätt ja isegi mu palitut. Siin ma nüüd olen ja külm nagu jää."

Siis ulatas ta mulle oma sõbranna kirja: "Vaata, mida kirjutab Linda mulle Kapi asjus."

Linda kirjutas: "Sinu armastus pole siis küllalt kristalliseerunud, kui sa suudad lõpetada vahekorra, ilma katsumata päästa enesele seda meest. Peab võitlema mehe pärast."

Võitlema mehe pärast? Kui naljakalt see ometi kõlab. "Ja mida mõtled sa nüüd siis teha?" küsisin mina.

Ellen kehtitas vaid õlgu.

21. veebruar. Tukkel on tujutu, närviline. Ta on ületöötanud. Täna sain ma peapesu Elleni pärast – Tuglas tahtnud just minuga koos olla, aga teda seganud võõras inimene... “Ma olen väsinud ja ma ei taha ennast võõra pärast pingutada,” ütles ta.

Saan aru, ent kas pole see tohutu egoism? Ja kui palju mina üldse meie kodus kedagi teda segama vastu võtan?

24. veebr. Eile vabanes vangist amnestia tõttu majahoidja poeg, kes oli enamuse pärast viis aastat kinni. Mis hakkab ta peale? Ei rõivaid ega jalanõusid. Ei tervist ega kohta. Ema on ropult must eit. Täna oli poeg terve päeva süngist ja süngi alt kaltse välja õngitsenud. Isegi õhuaken oli avatud. Oli väga nõudnud puhtust, kuid ema oli öelnud: ma olen vaene, mulle hea küllalt. Poeg on aga vanglas puhtusega tutvunud (!) ja arvanud, et ka vaene võib puhas olla!

Vaene poiss, milline on see õhk, mida ta hingab, ja milline toit, mida see ema valmistab!

Saatsime talle alla suupärasemat söömist ja ka paberosse. Jah, enne elas ta samas mustuses, kuid nüüd ei taha enam. See on pettumus vabadusest!

— Et eile hilja üleval olime ja alles kella kolme ajal päeval tõusime, siis ei tulnud kodusest lõunast midagi. Õhtul aga läksime koos Tukla ja Eltsuga “Seegerlingi”. Sinna tulid veel Kruusid ja Kleis. Sealt liikusime edasi “Vanemuisesse” ja alles kell kaks öösel saime koju.

Mul on ikka kahju olnud, et Tukkel tantsida ei oska – ning tantsust täiesti vale ettekujutuse on endale loonud. Vaevalt tantsuoskus ta kirjandusele negatiivselt oleks mõjunud.

27. veebr. Käisime koos – Treiberg, Elts, Tukkel ja mina – Berdjajevi loengul. Milline naiivsus – esineda siin säärase primitiivse kõnega. “Venemaa 300 aastat sõjas tatarlaste, poolakate ja teiste rahvastega – ning ometi millise kultuuri ta on loonud!” Nagu poleks teised rahvad samuti sõdinud ja kultuuri loonud! Kuid

Elsbet Parek.

suurim kultuurinäide olevat Moskva kõverad tänavad. (See pole nali, vaid nii ta tõesti väitis!)

Kava kohaselt pidi lektor rääkima vene kultuuri arengust 18. ja 19. sajandil, kuid ta kirjeldas peamiselt Moskvat, küll Varblaste mäelt, küll mujalt nähtuna. Ning valgeemigrantide naised nutsid! Mis oli aga kuulajate valdaval enamikul sellega tegemist?

Tulime enne loengu lõppu tulema.

Mäletan, tutvusime Berdjajeviga paari aasta eest kuskil Saksa- maal raudteevagunis. Jättis siis oma "slaavluse ja ristiusu" jutuga otse mustasajalase mulje. Nüüd hõõgus seda rohkem vimma "õigeuskliku Venemaa tükeldajate" vastu. Selleks on aga piiririi- gid oma sõnavabadusega veel küllalt head, et seda viha siin välja valada. Ja mingist taktitundest ei maksa juba rääkidagi!

— Lugesin Tuklale ligemale kaks ja pool tundi ette Rava romaani. Milline heietamine. Retsept on lihtne – küta 600 lehe- külge täis ja sa oled geenius. Märki krooniku täpsusega iga ruma- laim mõtteke, iga tühiseim toiminguke, hoolimata sabast või sar- vest. Ja kui see maneer on kord kätte õpitud, siis olgu issand lugejale armulik!

Lugesin kannatlikult, kuid polnud sedagi efekti, et Frieda oleks magama jäänud. Ja ometi teose pärast oleks ta võinud seda teha – oleks minulgi kergem olnud.

11. märts. Kirjan. Liidu koosolek. Saalis paremat kätt leheneegrid, pahemal liidu liikmed, ees "vanad", taga "noored". (Viimased on tihtipeale niisama elatanud kui nood vanadki!) Torkasid silma Lin- de ja Roht – vist sellepärast, et nad harva osa võtavad. Puudus aga Adson oma perekonnaga.

Arutati liidu rahalisi aruandeid ja eelarveid – ning see oli mulle nagu eemalseisjale igav.

Antson – miks kõneleb ta nii kõva häälega. Pole ju tarvis hääle- kõvendajat, kui kord saal on nii väike ja kuulajaid nii vähe. Tema kõne võib ju otstarbekohanegi olla, kuid säärane hääletoon ärritab vastu rääkima.